

DETA

Sediul consiliului local: Deta, str. Victoriei nr. 32, telefon 0256/390466, fax 0256/390511;

Adresă pagină internet:
<http://www.detatm.ro>

Coordonate:
45°24' 0" lat. N;
21°13' 12" long. E;

Repere istorice:

1360 - așezarea Deta este atestată documentar sub denumirea de **Ded** (Dedul Mic - Ghedu), ca aparținând nobilului maghiar **Petrus de Deed**;

1446 - apare în documentele medievale ale vremii ca proprietate a lui **Nicola Jobagyi Matko**, iar în 1496 ca proprietate a contelui **Mihai Csaki**;

1597 - localitatea este donată de principele imperial **Sigismund Báthory** unui fidel al său, **George Marnachovit**;

1660-1664 - călătorul otoman **Evlia Çelebi** vizitează Banatul și consemnează faptul că Deta era locuită de români;

-din timpul ocupației otomane s-a păstrat toponimicul **Ramada** dat brațului Bârzavei care curgea în partea sudică a localității, dar și toponimicul „**Măhala**” dat cartierului locuit de pătura săracă a orașului, atât în timpul ocupației otomane, cât și în vremea stăpânirii habsburge, apoi austro-ungare;

1718 - după ce Banatul devine provincie habsburgă, localitatea Deta trece în districtul Ciacova, apoi în districtul Timiș;

-satul Opatica (**Hopadiza**) avea 30 de case;
1725 - sunt colonizați germani din Renania și Bavaria și francezi din Lorena și Alsacia; denumirea localității se transformă din Dedul Mic (Ghedu) în **Deta**;

-începe înregistrarea oficială a botezurilor, deceselor și a căsătoriilor, iar peste doar doi ani este atestată funcționarea primei școli, cu predare în limba germană;

1733 - începe implementarea planurilor guvernatorului conte Florimund Mercy, care urmărea înființarea în împrejurimile Detei a culturii orezului;

-sunt aduși fermieri și meșteșugari experimentați, în special italieni (conduși de **Giuseppe Avo** din Trento), iar în anul 1749 se obține prima recoltă de orez;

1738 - localitatea este pustiită de cetele de țărani răsculați din Gătaia, conduse de **Pavel Dărăbanțiu**;

-Deta este repopulată cu coloniști aduși din

satele Berecuța și Denta;

1763 - sunt colonizate 21 de familii de italieni din zona orașului Milano și germani din Alsacia și Lorena;

1788 - Deta este atacată din nou de cete de țărani răsculați, dar aceștia sunt înfrânți, iar 55 dintre răzvrătiți sunt executați și îngropați într-o groapă comună (aflată într-o zonă situată între pâraul Birdanca și terenul de fotbal de azi);

-ajung în părțile Detei băjenari din Vărădia (Caraș-Severin) fugiți de teama otomanilor care atacau din nou Banatul;

-vărădenii au fost însoțiți și apărați în drumul lor până la Deta de preotul **Ioan Iorgovici**, fratele savantului și apostolului martir literat al românilor bănățeni **Paul Iorgovici**;

-**Ioan Iorgovici** devine primul preot ortodox român al bisericii ortodoxe din Deta;

1807 - s-a înființat parohia romano-catolică la Deta (cu satele Ofsenița, Banloc, Partoș, Soca, Topolea, Tolvădia și Giera), primul preot fiind **Georgius Ignatius Stubnay**;

1810 - Deta este ridicată la rangul de oraș-târg de către împăratul **Francisc I de Habsburg**, păstrându-și această calitate până la sfârșitul secolului al XIX-lea;

1830 - este înființată prima stație poștală;

1858 - se inaugurează calea ferată Timișoara - Stamura Moravița - Iam (Jam) cu stație în Deta;

1867 - după încorporarea Banatului la Ungaria, s-a înființat plasa Deta (cu 13 comune), care aparținea de comitatul Timiș;

1874 - se înființează formația de pompieri voluntari a orașului;

1875-1877 - la Deta a lucrat și a creat poetul maghiar **Revitzky Gyula**, acesta fiind îndrăgostit de o localnică, **Bakalovics Emma**;

1880 - apare primul număr al ziarului „**Dettaer Zeitung**”;

9 noiembrie 1883 - s-a născut la Deta **József Haubrich**, ministru al apărării în gu-

DETA

vernul de la Budapesta (1919), comandant militar al Budapestei în timpul Republicii Sovietice Ungare, între 21 martie și 6 august 1919 (d.1939);

1890 - Deta era reședință de plasă și avea 3 552 de locuitori, existau patru mori, fabrică de cărămidă și numeroase ateliere meșteșugărești;

1890 - este dată în circulație calea ferată Timișoara - Deta - Baziaș;

1893 - se înființează primul sindicat muncitoresc;

1899 - se introduce primul telefon;

1900-1902 - se construiește uzina electrică și se introduce iluminatul electric;

1910 - este ridicat turnul pompierilor;

1918-1919 - localitatea este ocupată de către armată sârbă;

1919 - Banatul (inclusiv Deta) devine parte componentă a Regatului României;

15 mai 1921 - a fost înființat primul club sportiv în orașul Deta, cu denumirea de **Clubul Athletic Deta**;

1923 - preot al comunității ortodoxe românești din Deta este **Petru Bizerea** (1881-1953), doctor în teologie;

-prima liturghie în biserica ortodoxă română s-a celebrat la 4 august 1923, cu ocazia onomasticii Reginei Maria și a celei de-a patra aniversări a cuceririi Budapestei de către Armata Română;

1924 - are loc inaugurarea Liceului real din Deta;

1925 - se înființează „**Fabrica de Furnir și Industria Lemnului „Prohaska s.p.a”** (apoi SC PLAPAF S A);

1930 - **Valeriu Boleanțu**, avocat din Deta, devine prefect al județului Timiș-Torontal;

-Deta avea străzi bine întreținute, trotuare asfaltate, în centru erau o serie de clădiri frumoase, precum primăria, hotelul și cafeneaua „**Bellavista**”, loc de întâlnire al comercianților români și sârbi, apoi localitatea decade de la statutul de oraș la cel de așezare rurală (comună);

1936 - Deta avea 3854 de locuitori, 812 case, gimnaziu (din 1914), cor bărbătesc, cor mixt, fanfară, tipografie, fabrică de furnir, cărămidărie, întreprinderi comerciale, uzină electrică, pompieri voluntari, societate de

lectură, societate culturală, societate de crucea roșie, casinou, societate a agricultorilor, bănci de comerț și industrie, oficiu poștal, gară, judecătorie, percepție;

1942 - se naște **Doru Covrig**, sculptor și artist fotograf;

1944 - se naște la Deta **Mihai J. Speriosu**, doctor în teoria literaturii, director academic al Institutului de studii europene din cadrul Universității Georgia (SUA);

11 septembrie 1944 - oficiantul poștal **Elena Ghenescu** transmite din Deta aflată sub ocupația armatei germane date comandamentului militar român, dar este prinsă de nemți și schingiuită;

-după război, curajoasa oficianță din Deta este decorată cu **Crucea serviciului credincios** (pentru civili);

1948 - se înființează spitalul cu trei secții (obstetrică, pediatrie, boli infecțioase), policlinica, baia publică, cantina școlară și cantina pentru adulți;

14 aprilie 1950 - se naște la Deta **Miodrag Milin**, cercetător, istoric, profesor universitar;

1951-1956 - sunt deportați în Bărăgan zeci de germani, sârbi, unguri, dar și basarabeni refugiați în Banat încă din anul 1940;

25 august 1952 - se naște la Deta **Ecaterina Neagu**, pictor;

12 ianuarie 1959 - se naște la Deta **Dan Radosav**, preot și publicist, redactor șef la cotidianul „Ziua de Vest” (1998-2001), redactor șef al postului TVT '89 (2008-2013), consilier la cabinetul președintelui C.J. Timiș (2013);

1960 - se naște la Deta **Roland Kirch**, scriitor de limbă germană, inginer, fotograf, apropiat al scriitorilor din **Aktionsgruppe Banat** (Grupul de Acțiune Banat). A trecut la cele veșnice la 2.05.1989, în condiții ne-elucidate încă;

1962 - se înființează Liceul teoretic din Deta;

1968 - Deta devine din nou oraș;

16 martie 1971 - se naște la Deta **Nora Blaj Demetrescu**, artist plastic;

1999 - își începe activitatea S.C. Eybl, întreprindere cu profil textil care preia parte din angajații PLAPAF;

2000 - primarul **Teodor Chicinaș** se retrage

Bellavista - cafenea și hotel, începutul secolului XX

DETA

Strada Principala, inc. sec. XX

dn politică după ce a fost vreme de 32 de ani edil șef la Tomești, între anii 1968-1982, și la Deta, între anii 1982-2000;

2002 - Deta avea 6418 de locuitori, dintre care doar 389 mai erau șvabi;

2000-2004 - încep noi lucrări edilitare de zone rezidențiale și sunt finalizate cele de la noua biserică ortodoxă română;

28.11.2005 - se constituie Asociația "Timiș-Torontal", având ca scop, promovarea cu impact local și regional în domeniul conservării și protejării patrimoniului natural, cultural, istoric (președinte fondator, **Ioan Ioan**);

2006 - se constituie Asociația Sportivă Fotbal Club Deta, sprijinită de Consiliul local și de diferiți oameni de afaceri din oraș;

2008 - se înființează Asociația culturală (Kulturalis Egyesulet) „**Bakalovics Emma**”, care promovează cultura populară;

- apare buletinul informativ „**InfoDeta**”;

2009 - sunt terminate două blocuri noi ANL în zona Termal;

- este sfințită noua biserică ortodoxă română;

- se înființează Asociația Seniorilor din Deta (președinte **Alexandru Voiculescu**);

30.07-1.09.2010 - are loc prima ediție a sărbătorii „**Zilele orașului Deta**”, în cadrul unui proiect comun cu localitatea Bordany din Ungaria;

10.07.2011 - în parcul central din Deta este inaugurat un teren de sport multifuncțional;

2013 - se înființează Asociația Sportivă Orășenească Deta, cu secții de fotbal, handbal și kickboxing (președinte **Rus Victor Radu**).

Sate aparținătoare: Opațița (1256, Appac chafalva);

Populația stabilă la 1 ianuarie 2012 - total = 6 260 persoane, din care:

- masculin = 2 968 persoane

- feminin = 3 292 persoane

Numărul locuințelor la 1 ianuarie 2013 = 2817

Instituții școlare: Liceul Tehnologic „Sfântul Nicolae”: Deta; Grădinițe: două - Deta și Opațița, una;

*Strada Victoriei
Deta - 2009*

Instituții sanitare: Spital: Deta; Policlinică: Deta; Cabinete medicale=Deta (trei); Farmacii umane=Deta (trei); Farmacii veterinare=Deta (două);

Instituții culturale: Casa de Cultură: Deta; Cămin cultural: Opațița; Muzeu: Deta; Bibliotecă: Deta (fondată în 1960).

Baze sportive și de agrement: Sală de sport: Deta; Ștranduri: Deta (două); Stadion de fotbal: Deta; Teren tenis de câmp în aer liber: Deta; Teren fotbal: Deta și Opațița;

Biserici și mănăstiri: Biserici ortodoxe române: Deta (2008) și Opațița (1725); Biserica ortodoxă sârbă (sec. XVIII); Biserica romano-catolică Deta (1900); Biserica pentecostală Deta; Biserica baptistă Deta (1990); Biserica adventistă Deta; Mănăstire sârbească (mijloc. sec. al XIX-lea);

Ruga: Ruga românească în localitățile: Opațița (de Sfintele Paști) și Deta (de Rusalii); Ruga catolică: Deta (24 iunie - Sânziene) Ruga ortodoxă-sârbească Deta (8 septembrie - Sfânta Maria Mică)

CETĂȚENI DE ONOARE:

Nicolae Petre (1996); **Adalbert Awender** (1997); **Iohan Egghi** (2000); **Patrichie Râmneanțu**, post - mortem, **Tiberiu Mărgineanțu**, post - mortem (2002); **Teodor Chicinaș**, **Rudolf Fries**, **Peter Ch. Loschl**, **Johannes M. Elssner**, **Petru Ciurea**, **Nicolae Mititelu-Trifunov**, **Bela Dani**, **Matei Kirskh** (2004); **Terezia Buchl**, post - mortem (2008), **Iancu Mircea Braicu**, **Mihai Mărgineanțu**, post-mortem (2010).

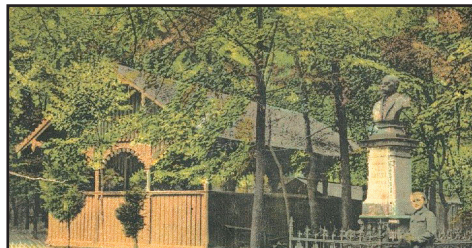

DETA

PARCUL ANTON KRATZER

În urmă cu aproape două veacuri, localitatea Deta avea o pădure tăiată în două de o cale ferată. Existența pădurii se poate remarca și pe harta comunei Deta din anul 1781 (foto, jos).

Pădurea era străbătută de pârâul Birdeanca. Către sfârșitul secolului al XIX-lea, unul dintre oamenii cei mai bogați ai orașului, proprietar al casinei Bellavista de pe strada

Principală, șvabul **Anton Kratzer**, cumpără o parte din pădure. A regularizat albia Birdencei, a ridicat diguri, a făcut alei prin pădure. Totul pentru refacerea fiului său mai bolnăvicios. Copilul nu supraviețuiește însă, așa că, după moartea băiatului, Kratzer a intenționat să taie pădurea, să distrugă parcul. Atunci, unul dintre liderii comunității locale, **Peter Fisher**, l-a convins pe Anton Kratzer să nu distrugă pădurea amenajată, iar comuna i-a oferit în schimb 3 000 de florini, plățibili în 30 de ani. La 12 aprilie 1885, parcul devine proprietatea comunei, fostul stăpân este ales președinte pe viață al Societății Parcului. Parcul se extinde prin adăugarea restului de pădure. Este construit un pod peste Birdeanca, se trasează noi alei, se pun bănci, se amenajează un pavilion pentru adăpost în caz de ploaie, dar și pentru muzica militară (foto, sus). După trecerea sa la cele veșnice (în anul 1899), fostului președinte al Societății Parcului i se ridică un bust în parc.

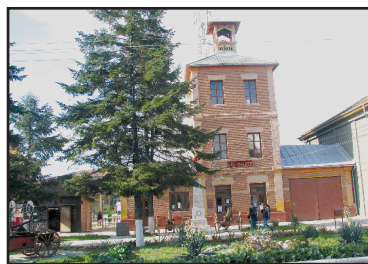

Trupele de ocupație sovietice au furat la mijlocul secolului XX bustul lui Anton Kratzer din parc și nici până azi nu se știe pe unde s-ar putea afla, dacă a fost distrus sau nu! În timp, pârâul Birdeanca a fost supus poluării, datorită reziduurilor uleioase provenite de la fabrica „Furnirul”, ceea ce pe vremea când fabrica a aparținut familiei Prohaska, înainte de 1948, nu s-a întâmplat. După 1968, apa pârâului a început să fie poluată și de deșeurile provenite de la fostul Combinat de

creștere a porcilor din Birda (Comtim). În anii '60 ai secolului trecut, în parcul din Deta încă mai cânta duminica fanfara, iar aleile erau pline de oameni. Și azi, parcul „Anton Kratzer” păstrează aceeași îmbinare de arbori, stejari, tei, arțari și salcâmi, unele exemplare de stejari atingând vârsta de peste 400 de ani.

MUZEUL ORĂȘENESC

Se înființează în anul 1969, având profil general de arheologie și profil principal de arheologie preistorică și istorie. Sălile muzeului găzduiesc urne hallstattiene, ceramică, obiecte medievale (în secolul al XIV-lea, exista o fortificație medievală aflată la 500 m NE de satul Opațița), dar și elemente de etnografie (costume, țesături, ceramică, obiecte de lemn). Săpăturile arheologice făcute de muzeograful de la Muzeul Banatului și de profesorul **Dani Bela** (în anii '60 - '70) au dus la găsirea unor obiecte din bronz, brățări, lămpi, săgeți, vase, monede, ornamente, dovedind existența locuirii zonei încă din epoca neolitică. În perioada romană în zona Deta s-a dezvoltat un **vicus** (așezare locuită de meșteșugari, negustori, veterani, familii ale soldaților și apărută, posibil, de soldații Legiunii IV Flavia Felix), săpăturile arheologice scoțând la lumină ceramică, monede, amfore de import, o monedă de argint din timpul împăratului Antoninus Pius. Printre piesele apreciate din muzeul orășenesc Deta se numără și mașina tipografică folosită în anul 1880 pentru tipărirea primului număr al ziarului „**Dettaer Zeitung**”, la început săptămânal, mai apoi bisăptămânal, apariția acestuia încetând abia în anul 1946.

DETA

ȘVABUL DECORAT DE SAȘI

Ovidiu Victor Gaņ s-a născut la 18 august 1966 în orașul Deta, ca fiu al avocatului Dumitru Gaņ (prefect al județului Timiș între anii 1996-2000). A absolvit Liceul „C.D. Loga”, apoi Facultatea de Matematică (Universitatea de Vest - Timișoara) în anul 1989. Profesor la Liceul „Coriolan Brediceanu” din Lugoj (1989-1992), profesor la Liceul „Nikolaus Lenau” din Timișoara, tot la „Lenauschule” fiind director între anii 1998-2004. S-a remarcat și în politică - practică la început ca un hobby. Este ales deputat în anul 2004 în circumscripția electorală 34 Sibiu, ca reprezentant al Forumului Democrat al Germanilor din România. A fost observator la Parlamentul European, apoi membru al Parlamentului Europei, ca deputat FDGR. Este reales deputat în Parlamentul României la 30 noiembrie 2008, la fel în anul 2012.

În noiembrie 2008, Forumul Democrat al Germanilor din Transilvania (FDGT) i-a decernat lui Ovidiu Gaņ, deputat FDGR în Parlamentul României, Medalia „Honterus”. Evenimentul s-a petrecut în prezența lui Klaus Johannis, președintele FDGR și primar al Sibiului, a Excelenței Sale Dr. Christoph Klein, episcopul Bisericii Evanghelice în România, și a Excelenței Sale dr. Jean Pierre Rollin, consulul general al Germaniei la Sibiu. Președintele FDGT, dr. Paul-Juergen Porr, a menționat în alocuțiunea sa faptul că distincția i se acordă deputatului Gaņ ca primului „ne-sas”, pentru meritele sale depuse în Parlamentul României și în cel european, stabilind multiple legături politice între România și spațiul de limbă germană, pentru promovarea minorității germane și a politicii exemplare a României privind minoritățile naționale.

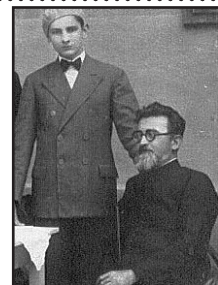
Medalia „Honterus” este decernată pentru merite deosebite realizate de anumite personalități în favoarea comunității sașilor transilvăneni. În anul 2007 Medalia Honterus a fost decernată lui Klaus Johannis. Distincția poartă numele lui Johannes Honterus, învățat umanist sas din secolele XV-XVI, reformator al bisericii sașilor din Transilvania, fondatorul gimnaziului săsesc din Brașov din curtea Bisericii Negre, actualul Liceu „Johannes Honterus”.

Viața unui preot român: PETRU BIZEREA

Într-un articol al regretatului profesor dr. Gligor Popi din Vârșeț, autorul vorbește despre nedreptățile la care erau supuși preoții și dascălii români din Banatul sârbesc după anul 1920, în Regatul sârbilor, croaților și slovenilor. Printre intelectualii români din Serbia prizoniți s-a aflat și învățătorul **Petru Bizerea** (1881-1953) din Coștei, director al școlii din acea localitate și redactor al revistei „Opinca”. Oropsit de autoritățile sârbe, se stabilește la Vărădia, în Caraș-Severin, apoi la Deta, în Timiș. Este primul preot al nou înființatei parohii ortodoxe române din Deta. Împreună cu **Petru Barbu** (vicepreședinte al Sfatului Național Român ales la Alba Iulia la 1 decembrie 1918), preotul învățător Petru Bizerea va tipări mai multe manuale de religie pentru învățământul primar românesc. La Deta, în ziua de 21 martie 1992, „în organizarea Protopopiatului ortodox român Deta și a direcțiunii Școlii cu clasele I-VIII, a fost comemorat cel care a fost preot Petru Bizerea, marcantă personalitate din Banat”, după cum consemna revista „**Altarele Banatului**” din iunie 1992, sub titlul „**Pomenirea unor înaintași**”.

Unul dintre fiii preotului Petru Bizerea a fost profesorul universitar Marius Bizerea, istoric și geograf bănățean de mare ținută. Fiul cel mare al regretatului dascăl, Marius Bizerea jr., a devenit prof. univ. dr. ing. la Politehnica din Timișoara, iar cel mic, Flavius Bizerea, a călcat pe urmele tatălui său: a urmat la Cluj Facultatea de Istorie, ajungând profesor, apoi inspector școlar la Timișoara. S-a stabilit cu familia la mijlocul anilor '90 la Berlin, în Germania.

Familia Bizerea își pierde rădăcinile în negura veacurilor. Îi găsim pe nobilii Bizerea (deveniți **Bizere** și catolicizați sub monarhia maghiară) ca stăpâni de moșii la Obreja, Ciuta sau Iaz, nu departe de Oțelu Roșu (Ferdinandsberg). Acolo se afla satul și domeniul familiei, căci un document din anul 1411 consemna faptul că hotarul satului Ciuta, la nord de Bistra, se învecina cu așezarea Bizere.

Preotul Petru Bizerea alături de fiul său Marius - Deta, 1934